

VARGA ATTILA

BÖRTÖNKÓRKÉP

Az egész rendszer legnagyobb gondja, hogy az anyagi források elégtelensége miatt a működésben sok a zavar, a hiányosság, ami óhatatlanul sértheti a fogva tartottak sajátos emberi jogait is.

8

I. Fogalmi keret

■ Az államilag szervezett társadalomban a büntetés, különösen a szabadságvesztéssel járó büntetés nagy körültekintést igénylő igazságszolgáltatási feladat, mely szoros összefüggésben van az állampolgár jogkövető – vagy inkább jogsértő – magatartásával és ebből adódóan az egyéni szabadság, a büntetés-végrehajtás, az elítéltek sajátos jogai és általában az emberi méltóság fogalmaival, ezek jogi szabályozásával és gyakorlati alkalmazásával.

A büntetés-végrehajtás során az állam (a jogállam) legitím módon, jogerős bírói ítélet alapján alkalmazza a kényszert, és törvényes módon korlátozza az alapvető emberi jogokat.

A vizsgált kérdés szempontjából annak az alapvető szemléleti megközelítésnek kell érvényesülnie, miszerint az állam igazságszolgáltató feladata nem zárul le az adott esetben szabadságvesztéssel járó börtönbüntetés jogerős ítéletének kihirdetésével, hanem a társadalmi rend és igazságosság helyreállítása szempontjából a büntetés végrehajtása is igazságszolgáltatási kérdés.

Ez pedig nemcsak társadalom- és jogfilozófiai szempontból jelentős, de közjogi, emberjogi és államszervezeti megközelítésben is.

Közjogi értelemben a kényszer legitím alkalmazásának lehetősége az állam hatalmának kifejeződése, de jogállami követelmények és feltételek mellett ennek csak szigorú törvényi keretek és korlátok között kell történnie, az eljárások betűszerinti tiszteletben tartásával.

Emberjogi megközelítésben a büntetés-végrehajtás egyrészt alapvető jogfilozófiai kérdéseket

vet fel, különösen az emberi méltóság érvényesülése, a jogosan megvont szabadság kiszolgáltatottságában lévő egyén jogai, a büntetés társadalmi igazságossága és rendeltetése vonatkozásában.

Másrészt alapvető gyakorlati, a büntetés végrehajtásának feltételeire, körülményeire vonatkozó problémát jelent, amely hovatovább összefüggésben van és bizonyos tekintetben mércéje lehet az ország gazdasági teljesítőképességének, költségvetési helyzetének, de az adott társadalom civilizációs, kulturális állapotának is.

Végül államszervezeti szempontból rendkívül jelentős a román közjog szemléletváltása, melynek nyomán a büntetés-végrehajtási intézeteket demilitarizálták, azok átkerültek a belügyminisztérium fennhatósága alól az igazságszolgáltatás hatáskörébe, ennek minden szervezeti és tartalmi következményével együtt.

Írásom célja a jelenlegi romániai büntetés-végrehajtás törvényi szabályozásának, valamint a börtönök állapotának vázlatos bemutatása és ezen keresztül a problémával való ismerkedés és szembesülés.

Előjáróban indokolt lehet még néhány, az emberi jogokra vonatkozó általános megjegyzés. A személyes szabadság, noha egyike a nagy múltú, legértékesebb alapjogoknak, nem korlátozhatatlan. A belső jog (és a nemzetközi jog is) meghatározza azokat az okokat, amelyek indokolhatják a személyes szabadságtól való megfosztást, másrészt rögzíti azokat az eljárási szabályokat, biztosítékokat, amelyek között megvonására vagy korlátozására jogállami keretek között bírói döntés alapján sor kerülhet.¹

Kétségtelen tehát, hogy a kényszer legitim állami alkalmazásának legvégtetesebb formája a szabadságvesztéssel járó börtönbüntetés.

Nem véletlen, hogy az államok túlnyomó többségében nem létezik a halálbüntetés, ami abból a természetjogi felismerésből és belátásból ered, hogy az állam nem vállalhatja magára azt a büntető hatalmat, mely az emberi élet elvételét jelentené. Másrészt közrejátszik ebben az az eljárásjogi „félelem” is, hogy netán valamilyen emberi hiba, mulasztás vagy egyéb körülmény hatására alkalmazzon jóvátehetetlen, helyrehozhatatlan döntést.

Következésképpen a büntető igazságszolgáltatás minden mozzanatát – a nyomozati szakasztól a vádemelésen, a bírósági tárgyaláson és az ítékezésen át egészen a büntetés végrehajtásáig – átszövik az eljárási szabályok, ami garanciális jelleggel biztosítja nemcsak a folyamat törvényességét a büntetőhatalom gyakorlásának jogállami keretei között, de az alapvető emberi jogok (még ha tartalmukban módosultak és korlátozódtak is) ilyen körülmények közötti érvényesülését is.

A jelenlegi büntetőpolitika és ezen belül a büntetés-végrehajtás egyik legnagyobb gondja (véltetően nemcsak Romániában), hogy a megfogalmazott célokhoz, a társadalmi elvárásokhoz, a nemzetközi jogi követelményekhez a konkrét helyzet nem tud igazodni. Hatalmas szakadék tátong a szabályozások és a kialakult gyakorlat, a meglévő állapotok között, ami kérdésessé teheti, de legalábbis jelentősen módosíthatja a büntetés célját és társadalmi hasznosságát.

A következőkben a büntetés-végrehajtásra vonatkozó főbb szabályokat, lényegében a börtön- és fogva tartási rendszert, majd a képviselőház emberjogi bizottságának a börtönállapotok feltárására irányuló vizsgálódását és annak következtetéseit, megállapításait és javaslatait mutatom be.

II. A büntetés-végrehajtás jogszabályi kerete

■ A román jogrendszerben a büntetés-végrehajtást a 2006/275-ös számú törvény² szabályozza, melynek rendelkezései értelemszerűen kiegészülnek mindenekelőtt a Büntető Törvénykönyv (BTK) és a Büntető Eljárási Törvénykönyv (BEJTk) előírásaival.

A törvény részletesen szabályozza a büntetések végrehajtásának alapelveit, módjait, a szabadságvesztéssel járó büntetések végrehajtási rendszerét, a fogva tartás körülményeit, a fogva tartottak jogait (azok korlátozását) és kötelezettségeit, jutalmazását, adott esetben fegyelmezését, a fegyelemsértés során alkalmazható büntetéseket.³

E jogok, valamint a börtönállapotok megismerésének vonatkozásában fontos megemlítenünk előljáróban a törvény meghatározta alapelveket, amelyeknek viszonyítási alapként, mérceként kell (kellene) működniük. A valóság és a kívánalmak, a „van” és aminek „lennie kell” közötti különbség a romániai börtönállapotokban (mint ahogyan egyébként az élet számos más területén is) erőteljesen érzékelhető.

1. A büntetés-végrehajtás alapelvei

■ A legfontosabb, törvényben rögzített alapelvek a következők:

1. A büntetés-végrehajtás törvényessége. Ez adódik azon általános jogi alapelvből, mely szerint csak a törvény határozhatja meg mind a bűncselekményt, mind a büntetést. A bíróság feladata, hogy megállapítsa a rendelkezésre álló bizonyítékok alapján a bűncselekmény létét (vagy annak hiányát), illetve hogy a konkrét esetre, helyzetre és személyre (elkövetőre) alkalmazza a megfelelő büntetőjogi besorolás után a konkrét büntetést. Ennek minden részletében kizárólag törvényes alapja kell hogy legyen.

2. A büntetések végrehajtásának kizárólagos alapja a jogerőssé vált bírói ítélet. Az angolszász jogrendszer fejlődésének egyik mérföldköve és valamennyi büntető jogrendszer alapja a habeas corpus néven elhíresült dokumentum (1679), a személyi szabadságot biztosító jogszabály, amely először mondja ki, hogy csak a bíróságoknak van joguk letartóztatási parancsot kiadni és eldönteni, hogy börtönbe zárnak-e valakit.⁴ Ez a követelmény ma már a nemzetközi jog és az egyes államok alkotmányjaiban rögzített alapjog, mely szerint sem fogva tartani, például előzetes letartóztatásban, sem szabadságvesztéses börtönbüntetésben részesíteni nem lehet senkit, csakis a bíróság jóváhagyásával, illetve jogerős bírói ítélet alapján.

3. Az emberi méltóság tiszteletben tartása a büntetés-végrehajtás során. Ez egyszerre vet fel alapvető morális és jogi kérdéseket. Túl azon, hogy az emberi méltóság jogi (vagy éppen etikai) fogalma rendkívül összetett, és szerteágazó jogosultságokat és helyzeteket foglalhat magába, a szabadságvesztéssel járó börtönbüntetés (de egyszerűen maga a büntetés is) rendkívül érzékenyen és egyben sajátosan érinti az emberi méltóságot. A büntetés – különösen, ha szabadságvesztéssel jár – önmagában is csak az emberi méltóság rovására történhet. Az egyén szabadságának korlátozása vagy éppen megvonása érzékenyen érinti a méltóságot. Ugyanakkor a jogerős ítélet, mely megállapítja a bűncselekmény elkövetésének tényét és az elkövető társadalmi veszélyességét, egyszersmind legitimálja a kényszer állami alkalmazását. Vagyis elsősorban magát az elkövetőt terheli emberi méltóságának sérülése. Ennek ellenére, miközben a szabadságvesztésre ítélt személy kétségtelenül kiszolgáltatott, a büntetés-végrehajtás időtartama alatt az államnak, az illetékes állami hatóságoknak törvényes kötelessége az adott helyzetben az emberi méltóság tiszteletben tartása. Ez a gyakorlatban sokszor rendkívül nehezen valósítható meg, hiszen olyan érzékeny egyensúlyi állapot kialakítását teszi szükségessé, amit a jelenlegi börtönállapotok nem tudnak biztosítani, ezért az emberi méltóság számtalan esetben, a legkülönbözőbb vonatkozásokban sérülhet.

4. Az előző elvhez szorosan kapcsolódik a kínzás, az embertelen vagy megalázó, illetve rossz bánásmód megtiltása. A szabadságvesztéssel járó kiszolgáltatottság vagy akár az elkövetett bűncselekmény súlyossága, az ezzel kapcsolatos esetleges subjektív értékítéletek vagy indulatok nem jogosítják fel a büntetés-végrehajtási hatóság-

gokat, a feladatát végző személyzetet a kínzás, az embertelen vagy megalázó, rossz bánásmód alkalmazására. Pontosabban nemzetközi jogi normák és belső, alkotmányos, illetve törvényes rendelkezések kifejezetten tiltják ezt. A fogvatartottak emberi méltósága ugyanis éppen e tilalom megszegése esetén sérülne a leginkább.

5. A büntetés-végrehajtás során tilos a diszkrimináció bármilyen formája. Nem tekinthető diszkriminációnak a férfiak és nők, a kiskorú, illetve fiatal bűnelkövetők elkülönítése, valamint a különböző fogva tartási rendszerek alkalmazása. Az előbbiek emberjogi szempontból, az utóbbiak az elkövetett bűncselekmények súlya és a kiszabott büntetések közötti arányosság miatt, illetve a társadalmi veszélyesség alapján indokoltak. Ilyen esetekben a megkülönböztetés éppen az elítéltek érdekét szolgálja, ezért nem származik belőle számukra semmilyen hátrány, tehát fogalmilag sem tekinthető diszkriminációnak.

2. A büntetések szerkezete

■ A román büntető törvénykönyv megállapítja a büntetések rendszerének szerkezetét, amennyiben megkülönbözteti elsősorban a fő büntetéseket Ezek az életfogytig tartó szabadságvesztés, a szabadságvesztéssel járó büntetés, melynek minimuma 15 nap, maximuma 30 év – ez mindig az elkövetett bűncselekmény alapján kiszabott konkrét (individualizált) büntetés, amit az elítélt a meghatározott büntetés-végrehajtási intézetben tölt le –, valamint a pénzbüntetés.

A mellékbüntetés az egyes jogok gyakorlásától való eltiltást jelent.

Vannak végül kiegészítő büntetések – ilyen az egyes jogoktól való eltiltás, katonai lefokozás vagy az elítélő határozat közzététele.

3. A börtönök típusai és a fogva tartási rendszerek

■ A szabadságvesztéssel járó büntetések végrehajtása részint fegyházakban történik (életfogytig tartó büntetések esetén), részint (börtönbüntetések esetén) büntetés-végrehajtási intézetekben (börtönökben) – mint látni fogjuk, a kiszabott büntetések időtartamától függően ezek különböző típusúak.

A fegyházak és a börtönök mellett a törvény szabályozza a különleges büntetés-végrehajtási intézeteket. Ide tartoznak a kiskorúak és fiatalok büntetés-végrehajtási intézetei, a női börtönök és a kórházbörtönök.⁵

A fogva tartási rendszer alapján a büntetés-végrehajtási intézetek lehetnek maximális biztonságu, zárt, félig nyílt, illetve nyílt rendszerek. Ezek lényegében a kiszabott büntetés alapján meghatározott börtöntípusok.

A *maximális biztonságu* rendszert elsősorban az életfogytiglani fegyházbüntetésre és a 15 évet meghaladó börtönbüntetésre ítélt személyek esetében alkalmazzák. Szigorú őrizetet, felügyeletet és kíséretet jelent.

A maximális biztonságu rendszer nem alkalmazható a 60. életévüket betöltött férfiak és az 55 év fölötti nők, kiskorúak, várandós nők, illetve azok esetében, akiknek a gondozásában egy évnél kisebb gyermek van, továbbá az első fokú rokkantsági kategóriába sorolt személyek és súlyos mozgásszervi bántalomban szenvedők esetében sem.

A *zárt rendszert* az öt évet meghaladó, de 15 évnél nem nagyobb időre ítélt személyek esetében alkalmazzák. Őket rendszerint közösen szállásolják el, szabály szerint a börtön belterületén dolgozhatnak, a börtönigazgató jóváhagyásával a börtön területén kívül is végezhetnek munkát.

A *félig nyílt rendszerbe* az egy évnél hosszabb, de az öt évet meg nem haladó időtartamra ítélt személyek sorolhatók. A közös elhelyezés mellett jellemző, hogy a börtön belterületén kíséret nélkül mozoghatnak, és felügyelet alatt, csoportosan végezhetnek munkát. Ugyancsak felügyelet alatt munkát végezhetnek a börtön területén kívül is.

Nyílt rendszert az egy évet meg nem haladó börtönbüntetésre ítélt személyek vonatkozásában alkalmaznak. Kíséret nélkül mozoghatnak a börtön belterületén, és végezhetnek munkát a börtön területén kívül felügyelet nélkül is.

4. A fogva tartás feltételei, az elítéltek alapvető jogai és kötelezettségei

■ A büntetés-végrehajtás törvényben rögzített feltételei között (megfelelő elhelyezés a megfelelő biztonságú és profilú börtönben) elvi jelentőségű az a szabály, mely szerint a büntetés letöltésére lehetőleg az elítélt állandó lakhelye szerinti legközelebb eső büntetés-végrehajtási intézetekben kerüljön sor.

A törvényben előírt alapfeltételek közé tartozik az is, hogy mindegyik elítéltet külön ágyban helyezik el (vagyis egyet és nem többet egy ágyban). A fogva tartottak polgári ruházatot viselnek a büntetés-végrehajtás ideje alatt, ha pedig ezzel az elítélt nem rendelkezik, az intézetnek ingyenesen kell ruházatot biztosítania, ezenkívül gondoskodnia kell az elítéltek étellemezéséről is.

Hasonlóképpen biztosított kell hogy legyen meghatározott rend szerint az elítéltek mozgása (séta), ez azonban bizonyos esetekben – szökés veszélye, fegyelmi büntetés – korlátozható.

A törvény az elítéltek számára tételesen a következő alapvető jogokat írja elő:

a) Az elítéltek lelkiismereti és vélemény szabadsága, valamint a vallásos meggyőződés szabadsága nem korlátozható. Ugyanakkor ezek gyakorlása a fogva tartás, a szabadságvesztés ténye folytán eleve korlátozott. E jog érvényesülése érdekében bizonyos börtönökben különböző felekezetek olyan szolgálatot végeznek, amely lehetővé teszi a vallásos meggyőződés gyakorlását.

b) Az információhoz való jog azt jelenti, hogy az elítélteknek biztosítani kell a közérdekű információkhoz való hozzáférést. Az elzártság nem jelentheti azt, hogy szervezett keretek között ne juthatnának sajtótermékekhez és ezeken keresztül közérdekű információkhoz, mi több, ezeket a börtön igazgatósága biztosítja számukra. E jog arra is kiterjed, hogy bármely elítéltnak joga van megismerni a büntetés végrehajtására vonatkozó bármilyen jogszabályt, előírást, akár román nyelven, akár azon, amelyet ismer.

c) Joguk van tanulmányozni a személyes érdekű dokumentumokat, a büntető perükhöz kapcsolódó személyes iratcsomót, az egészségi állapotukra vonatkozó orvosi adatokat, a személyükre vonatkozó eseményjelentéseket.

d) A fogvatartottak számára biztosított a kérelmezési jog. Ez egyben azt is jelenti, hogy a kérelmek és a válaszok bizalmas jellegűek, következésképpen a börtönszemélyzet a kérelmeket tartalmazó leveleket és válaszokat nem bonthatja fel, illetve nem tarthatja vissza.

Bizonyos esetekben, annak érdekében, hogy megakadályozzák a kábítószeres, mérgező anyagok, robbanószeres levélen keresztül történő bejuttatását a börtönbe, az illetékes alkalmazott az elítélt jelenlétében felbonthatja a levelet, anélkül azonban, hogy elolvassná.

A levél csak akkor bontható fel és olvasható el, ha fennáll valamely bűncselekmény elkövetésének alapos gyanúja.

e) A fogvatartottak egymás között, kérelemben vagy levélben használhatják anyanyelvüket. Tekintettel sajátos helyzetükre, a szabadságvesztésből adódó kiszolgáltatottságukra, e jog érvényesítése is igencsak esetleges.

f) Jogosultak a börtönbe telepített nyilvános, kártyás telefonkészülékek használatára. A telefonbeszélgetések bizalmas jellegűek, és vizuális felügyelet alatt végezhetőek. A gyakorlatban számos esetben találunk az elítélteknél mobiltelefonokat, amelyeket becsempésztek vagy számukra bejuttattak, de ezek használata nem engedélyezett.

g) Joguk van a napi sétához, illetve különlegesen berendezett helyiségekben, ki- zárólag vizuális felügyelet mellett látogatókat fogadni. A látogatások időtartamát és időszakosságát igazságügy-miniszteri rendelettel szabályozzák.

h) Az elítélteknek joguk van javak, csomagok, pénzösszegek átvételéhez.

i) Joguk van az ingyenes, szakképzett orvosi ellátáshoz és gyógyszeres kezelés- hez. Az orvosi vizsgálatokat bizalmassági körülmények között végzik. Sajátos hely- zetnek minősül a várandós elítélt nő, aki számára biztosított, hogy a börtönön kívül szüljön, illetve kérésre joga van, hogy gyermekéről egyéves koráig személyesen gon- doskodhasson. Az egyéves életkor betöltésekor vagy akár ezt megelőzően, az anya beleegyezésével a gyermek a család vagy az anya által kijelölt személy gondozásába adható.

j) A szabadságvesztésre ítélt személyeknek joguk van házasságot kötni. Az ehhez szükséges feltételeket a börtönigazgatóság biztosítja. A házasságkötést követően a házastársak a börtönigazgatóság beleegyezésével 48 órán át külön szobában tartóz- kodhatnak. A házassági anyakönyvi kivonatba a házasságkötés helyeként azt a köz- igazgatási helységet jegyzik be, ahol a börtön található.

Míndezek a jogok a gyakorlatban sokszor (mint a későbbiekben kiderül) részint objektív okokból, részint mulasztás vagy hanyagság miatt nem a törvény előírásai szerint érvényesülnek.

Ami az elítéltek kötelezettségeit illeti, ezek lényegében a törvényes előírásoknak, a büntetés-végrehajtási intézet belső szabályzatainak, rendelkezéseinek, valamint ki- emelten a kollektív és egyéni tisztasági szabályoknak a tiszteletben tartására vonat- koznak, illetve a használatukban lévő ellátmányi javak (ruházat, használati tárgyak, adott esetben munkaeszközök) megfelelő karbantartására.

Kötelezettségszegés, mulasztás vagy éppen törvénsértés esetén a börtönigazga- tóság a szabályzatban előírt jogelmi büntetéseket alkalmazhatja.⁶

III. A képviselőház emberjogi bizottságának feltáró munkája

■ A képviselőház emberjogi, vallásügyi és a nemzeti kisebbségek problémáival fog- lalkozó bizottsága évek óta rendszeresen kap megkereséseket, panaszokat a börtön- ben fogva tartott elítéltektől, akik különböző alapvető jogok megsértéséről, ellenük elkövetett jogsértésekről, visszaélésekről számolnak be. A levelek mindegyike meg- válaszolásra kerül, ugyanakkor a bizottság minden egyes esetet nem vizsgálhat ki, egyébként sem rendelkezik semmilyen jogorvoslati hatáskörrel.

Természetesen ezek a levelek az érintettek szempontjait tükrözik, amikor a vélt vagy valós sérelmeket a bizottság elé tárják. A parlamenti bizottság minden esetben tájékoztatja a levél tartalmáról az illetékes hatóságot, legtöbbször az adott büntetés- végrehajtási intézetet, illetve az Börtönök Országos Igazgatóságát, tájékoztatást és magyarázatot kér, ha pedig a panasz megalapozott, akkor kéri a helyzet orvoslását, a jogsértő magatartás megszüntetését.

Tekintettel a panaszok nagy számára és a bennük leírtak súlyosságára (ha csak töredékük igaz, akkor is rendkívül súlyos állapotokról beszélhetünk), a bizottság úgy döntött, hogy tagjai felkeresnek egy sor börtönt, és a helyszínen tájékoznak.

Egy ilyen látogatássorozat eredményeként 2009 folyamán készült el az a jelentés, melyben a vizsgálatban részt vevők beszámoltak az ellenőrzés során szerzett tapasztalatokról, feltárták az észlelt állapotokat és gondokat, intézkedési javaslatokat fogal- maztak meg.⁷

Megjegyzendő, hogy tekintettel a panaszok nagy számára, a parlamenti bizottság nem elsősorban a konkrét esetek kivizsgálására vállalkozott, hanem a jelenség és a létező börtönállapotok legalább valamilyen szintű feltárására. A bizottságnak ez az

„akciója” illeszkedik a parlament azon általános és alapvető hatáskörébe, mely a végrehajtó hatalom alkotmányos feladatában fogalmazható meg. A vizsgálat tehát törvényes hatásköri keretek között zajlott, együttműködésben az egyes börtönök igazgatóságával és az Országos Igazgatósággal.

Módszereit tekintve a helyszínen végzett általános tájékoztató mellett a vizsgálat kiterjedt a börtönök vezetőségével és a személyzettel való beszélgetésre, valamint az elítéltek panaszainak meghallgatására is. Tárgya és célkitűzése a börtönök állapotának felmérése volt, továbbá annak feltárása, hogyan tartják tiszteletben az elítéltek jogait.

Megjegyzendő, hogy a vizsgálat során a bizottság tagjai külön-külön vállalták egy-egy börtön meglátogatását, és a helyszínen egyénileg végezték a vizsgálatot. Következésképpen a felmérés nem szigorú tudományos igénnyel készült, és nem egységes módszertan alapján folyt le. A cél ugyanis a tájékoztató volt, a legalább hozzávetőleg valós és hiteles kép kialakítása a jelenlegi börtönállapotokról.

1. A Bizottság általános helyzetértékelő megállapításai

■ a) A büntetés-végrehajtási rendszer egyik legsúlyosabb problémája az alulfinanszírozottság, ami kihat akár az elítéltek alapjogainak tiszteletben tartására is. Így a 2009-es évben a költségvetésből az élelmezésre fordított összeg az év első negyedére volt elegendő.

b) A fogva tartási feltételek, a higiéniai és munkafeltételek javarészt nagyon hiányosak, fogyatékosak. A börtönök egy része nem felel meg a belső standardoknak sem, annál kevésbé az európaiaknak. A börtöncellák rendkívül elhasználtak, felszereltségük a hatvanas évek szintjén van.

c) Kevés a börtönőr, és folyamatosan csökken az egészségügyi káderek száma.

d) Jelenleg a romániai börtönök egyik legnagyobb gondja a túlszűfozottság.

e) Vannak ugyan a börtönállapotok javítását célzó reformtervek, de többnyire csak papíron, mert a valóságban a börtönök az elmúlt években a túlélés szintjén működtek.

f) Számos megkezdett beruházást be kellene fejezni. Ezek részint az épületek, részint a hőközpontok felújítására vagy egyéb munkálatokra vonatkoznak. Ilyen elvégzendő munka például az enyedi börtönben a cellák felújítása, Iași-ban a vízvezetékeket és a kanalizálást, Poarta Albán a vízellátást, Bacăuban a víztisztító állomást kell rendbe tenni, Târgșoron templomot építeni, stb. A teljes javítás kivitelezése Enyeden 190 cellát érint, Codleán 120-at, Drobeta-Turnu Severinen 95-öt.⁸

2. Az alapjogok bizottság által vizsgált érvényesülése

■ A fogvatartottak és családtagjaik 2008-ban több mint 6300 kérelemmel vagy beadvánnyal fordultak a Büntetés-végrehajtási Igazgatósághoz, a parlamenthez, a kormányhoz, az ügyészséghez, a nép ügyvédjéhez, emberjogi szervezetekhez, nagykövetsegekhez. A kérelmekben a legtöbb panasz a rossz bánásmódról, bántalmazásokról, a nem megfelelő fogva tartási körülményekre, illetve a levelek visszatartására vonatkozott.

Nem véletlen, hogy ezek a leggyakoribb panaszok. Egyfelől ezek a legérzékenyebb területek a fogva tartásnak és az elítéltek életének. Másfelől a rendkívül rossz fogva tartási körülmények nemcsak megnehezítik a fogságot, hanem további problémákat gerjeszhetnek, amilyen az elítéltek közötti erőszak, a rossz bánásmód a börtönőrök részéről, a megbetegedések kockázatának növekedése.

Súlyos gondok merülnek fel a büntetés-végrehajtási intézetek egészségügyi helyzetét illetően is. Természetesen külön kezelendő a börtönök általános egészségügyi állapota, az ott történő orvosi ellátás, illetve a börtönkórházak felszereltsége, az általuk nyújtott ellátás színvonala.

A fentebb említett körülmények eleve rontják a megfelelő higiéniai követelmények betartásának lehetőségét. A helyzetet súlyosbítja az esetenként előforduló drogfogyasztás, az elítéltek közötti fizikai bántalmazás, továbbá az a körülmény, hogy sok esetben betegek és egészségesek együtt vannak, a fertőző betegségekben szenvedőket nem különítik el idejében a többiektől.

A megfelelő orvosi ellátást nagymértékben akadályozza az orvosok és az egészségügyi középkezelők hiánya. Ennek egyik oka az elégtelen anyagi ösztönzés, emiatt maradnak állások betöltetlenül.

A börtönkórházak lényegében a közegészségügy általános problémáival küszködnek, amilyen az elavult infrastruktúra, az ágyszám és gyógyszerhiány, az alulfinanszírozottság.

A bizottság mindezekkel kapcsolatosan arra a következtetésre jutott: annyira rossz a börtönökben az egészségügyi ellátás, hogy fennáll annak a veszélye, hogy Romániát a Strasbourgi Emberjogi Bíróság elé idézzék, és ott pert veszítsen, illetve kártérítésre kötelezzék.

Ami a fogvatartottak *fizetett munkavégzését* illeti, meglehetősen nagy különbségek vannak a különböző börtönök között. A munkavégzés, különösen ha az valamilyen javadalmazással is jár, javíthatja az elítéltek közérzetét, a fogva tartás elviselhetőségét, könnyítheti a bezártság érzését. A felmérés szerint bizonyos börtönökben (ilyen a szamosújvári, a temesvári, az aradi, a Iași-i börtön) kiemelten alkalmazzák a fizetett munkavégzést, igen alacsony viszont a rahovai, a colibași-i és a ploiești-i börtönben.

A *lelkiismereti és vallásszabadság* gyakorlása tekintetében a bizottság nem tudott reális képet alkotni arról, hogy e jog milyen mértékben érvényesül, ugyanis a börtönigazgatóság általában elégedetten számolt be a különböző felekezetekkel, vallások, illetve civil szervezetekkel való együttműködésről. A felsorolt szervezetek között gyakran történt hivatkozás az evangélikus és a baptista egyházhoz, a neoprotészta szektákhoz (Jehova tanúi, pünkösdista) tartozó szervezetekre, meglepő módon hiányoztak viszont a képből az ortodox, a római katolikus és a református vallás szervezetei, jóllehet ezek a legtöbb hívet tömörítő történelmi egyházak, és a valóságban rendszeres börtönmissziói tevékenységet végeznek.

A bizottság két rendbéli meghallgatást is eszközölt 2009. március 3-án és május 6-án a képviselőházban.

Az első meghallgatáson egy helyettes államtitkár és egy minisztériumi igazgató kíséretében Ioan Bala, a Büntetés-végrehajtási Igazgatóság vezérigazgatója vett részt. Beszéltek a hiányosságokról, a gondokról, de arról is, hogy történtek előrelépések a börtönállapotok javítására.

A második találkozóra a bizottság több olyan börtön igazgatóját hívta meg, ahonnan nagyobb számban érkeztek panaszok. Érdekes módon a találkozó előtti napon a Büntetés-végrehajtási Igazgatóság vezérigazgatója megtiltotta a börtönparancsnokoknak a részvételt, azzal az indoklással, hogy ő képviseli hivatalosan az intézményt, és az alárendeltek megjelenése a bizottság előtt szükségtelen.

3. A helyszíni látogatások során végzett meghallgatások

■ A bizottság tagjai a következő börtönökben tettek látogatást: Bukarest, Rahova, Jilava, Craiova, Enyed, Szamosújvár, Beszterce, Codlea, Iași, Târgșor. Annak érdekében, hogy minél valósabb képet alkossanak egy-egy börtön helyzetéről, mindenütt elbeszélgettek mind a büntetés-végrehajtási intézet vezetőjével és személyzetével, mind magukkal a fogvatartottakkal.

A vizsgálat során tapasztaltakat, a legnagyobb gyakorisággal elhangzott panaszokat így lehet összegezni:

- a) Jilava és Rahova:
- a higiéniai állapotok nem megfelelőek;
  - a melegvíz a hétnek csak egy napján biztosított;
  - a vezetékes víz többnyire ihatatlan, sokan betegednek meg hasmenésben;
  - a cellák túlszűfoltak, a fogvatartottak közül egyesek fertőző betegségben szenvednek (például tébécé), az elkülönítés hiánya miatt a kórokozók szabadon terjednek;
  - a rahovai börtönben a cellák viszonylag újak, mégis rossz állapotban vannak, koszosak és túlszűfoltak. A mellékhelyiségek sem felelnek meg a legelemibb higiéniai követelményeknek sem;
  - a konyha és az élelmiszerraktár elhanyagolt.
- b) az enyedi börtönben a személyzet, illetve a börtönvezetőség által jelzett problémák:
- az épület régi, általános felújítást igényel;
  - a börtön teljes kihasználtsággal működik és helygondok vannak;
  - személyzeti gondokkal küszködnek, a létező 420 állásból 331 van betöltve;
  - az őrnöknek nem fizetik a túlóráit, más szabadidő-kompenzálásra pedig nincs mód a betöltetlen helyek miatt;
  - nem megfelelő a személyzet felszereltsége sem.
- Ugyanitt a fogvatartottak a következő problémákat jelezték:
- a cellákban együtt vannak a kisebb és a súlyosabb büntetést letöltők, az egészségesek és a krónikus betegségben szenvedők;
  - az élelem nem megfelelő;
  - nem engedik meg a munkában való részvételt;
  - nincsen sportolási lehetőség.
- c) A szamosújvári börtönben mind a fogvatartottak, mind a vezetőség és a személyzet az alábbi problémákat jelezték:
- 100 főnyi a személyzet létszámhiánya, emiatt állhat elő például olyan helyzet, hogy éjszaka egyetlen alkalmazott felügyel 300 elítéltet;
  - a költségvetésükből kimaradt az elítéltek ruházati pénze.
- d) A codleai börtönben tapasztaltak:
- az egyik épület felújítása miatt nagy a túlszűfolttság, lényegében két új épület-szárnyra lenne szükség;
  - a személyzet felszereltségének hiányossága;
  - túlzott szigorral alkalmazzák a fegyelmi büntetést, ami csomagmegvonáshoz, a beszélőtől való eltiltáshoz, egyéb kedvezmények megvonásához vezet;
  - elsősorban az orvosi, egészségügyi ellátás, a szociális és nevelési programok terén nagy a szakemberhiány, a meglévő szakemberek fizetése igen alacsony.
- e) A Prahova megyei Tárgsor női börtönben a következő problémákat jelezték:
- a gázfűtés nem folyamatos, ugyanis nem kötöttek megfelelő szerződést a gázelosztóval (Distrigaz). Ez igencsak kifogásolható higiéniai állapotokat teremt, hetente csak egyszer biztosított az elítélteknek a melegvíz, a melegvíz hiánya gondot okoz a napi főtt étel elkészítésében is;
  - a helyi konfekciógyár tevékenységének megszűnése miatt kevesebb elítéltet tudnak fizetett munkavégzésre vinni;
  - az alacsony munkavégzés másik oka a kisszámú személyzet;
  - felújításra szorul az élelmiszerraktár, amelynek leromlott állapota károsan hat az élelmiszer minőségére, ami növeli a megbetegedések kockázatát.

A bizottság által javasolt néhány konkrét intézkedés:

- a törvényhozásban: egyértelműbb jogszabályok megalkotása,
- a finanszírozási gondok enyhítése,

- élelmiszerüzletek működtetése a börtönökben,
- a börtönök saját bevételeinek gyarapítása,
- a költségvetési ráfordítások növelése,
- a börtönök fizikai korszerűsítése, beruházások eszközlése,
- a személyzeti gondok enyhítése,
- a köz- és a magánszféra együttműködése útján megvalósuló beruházások, új börtönök építése, megfelelő logisztika biztosítása.

Mintegy összegzésként a bizottság megállapította: az egész büntetés-végrehajtási rendszerre jellemzőnek mondható, hogy a legalapvetőbb életkörülmények sincsenek megfelelően biztosítva, tekintettel elsősorban a rossz higiéniai feltételekre, az élelmiszer- és ivóvízellátás súlyos gondjaira.

Jellemző továbbá, hogy gyakoriak az indokolatlanul súlyos fegyelmi büntetések, ami a várttal ellentétes hatást eredményez, mivel a fogvatartottak újabb fegyelmi kihágással, esetenként agresszív magatartással reagálnak rájuk. Sok esetben megsértik az elítéltek sajátos jogait (a családdal való kapcsolattartás, a levelezési vagy a kérelmezési jog).

Végül mindezt súlyosbítja az a tény, hogy nincsen megfelelő kommunikáció az elítéltek és a börtönök vezetősége között, sok esetben ugyanis a börtönigazgatók elutasítják a meghallgatási kérelmeket.

Hasonlóan súlyos gond, hogy a büntetés-végrehajtási intézetekben az elítéltek egy része további bűncselekményeket követ el (verekedés, bántalmazás, könnyebb vagy akár súlyos testi sértés, kábítószerrel való kereskedés).

Az érvényben lévő jogszabályok ellenére nem ritka, hogy ugyanabban a börtönben (vagy cellában) helyeznek el kisebb büntetésre ítéltet a súlyosabb büntetésre vagy éppen életfogytiglanra ítélt bűnözőkkel. Gyakran előfordul, hogy krónikus vagy fertőző betegek egészségesekkel együtt vannak bezárva.

A bizottság szorgalmazta, hogy jobban szerezzenek érvényt annak a törvényes előírásnak, miszerint az elítéltek az állandó lakhelyükhöz legközelebb eső büntetés-végrehajtási intézetek egyikébe kerüljenek.

A bizottság részint jogszabályi változtatást sürgetett, de még inkább megfelelő, elsősorban kormányzati intézkedéseket, illetve az érvényes jogi normák maradéktalan alkalmazását és tiszteletben tartását.

Természetesen a legnehezebben orvosolható gond a rendszerben mutatkozó pénzühiány, de kétségtelenül már az is sokat javítana a helyzeten, ha az illetékes jogalkalmazó nagyobb odafigyeléssel, hatékonysággal alkalmazná és követné a törvényes előírásokat.

Mindezek elmulasztása esetén fennáll a veszélye az egész büntetés-végrehajtási rendszer összeomlásának, ami tovább súlyosbíthatja a román igazságszolgáltatás amúgy sem könnyű helyzetét.

Következtetések helyett

■ Az elmúlt két évtizedben a büntetés-végrehajtási rendszer jelentős korszerűsítésen ment keresztül. Mindez elsősorban koncepcióváltást jelent a büntetés és a büntetés-végrehajtás társadalmi szerepében, megítélésében. A törvényi szabályozás megfelel a nemzetközi és európai követelményeknek. A börtönrendszer, valamint a büntetés-végrehajtási intézmény hivatali rendszere is jelentős mértékben, mindekelőtt strukturálisan átalakult, és informatikai szempontból jelenős mértékben modernizálódott. Az egész rendszer legnagyobb gondja, hogy az anyagi források elégtelensége miatt a működésben sok a zavar, a hiányosság, ami óhatatlanul sértheti a fogvatartottak sajátos emberi jogait is. A parlamenti felmérésből, ha nem is tel-

jes és átfogó, de mindenképpen jellemző kép tárul elénk a jelenlegi romániai börtön-állapotokról.

Az alapvető, legnagyobb gond nem is az, hogy a társadalom nem tud és talán nem is kíván szembesülni ezzel a problémával, miközben azt azért érzékeli, hogy nagy a bűnözés az országban, de maguk az illetékes hatóságok sem tudnak igazán mit kezdeni ezzel a jelenséggel. A változás nagyon nehéz és lassú lesz, különösen ha a Börtönök Országos Igazgatóságának jelentései kozmetikázottak, többnyire csak a kevés pozitívumot láttatják, kevésbé a meglévő gondokat, miközben a valós helyzet igen csak drámai, helyenként kaotikus, ha nem éppen anarchikus állapotokról árulkodik.

A börtönök (az elítéltek és a fogvatartók) világa a maga egészében mind a társadalom, mind a hatóságok részéről magára hagyatott világ, pedig ha nem is szeretjük, része a társadalmi valóságnak.

Azzal titokban vagy nyíltan már mindenki leszámolt, hogy a büntetésnek legkevésbé van nevelő hatása, sokkal inkább visszatartó vagy éppen elrettentő hatása van, illetve lehet.

Ugyanakkor a társadalom közönye vagy elzárkózása az „elzártak” iránt csak növelheti nemcsak a börtönökben uralkodó nyomorúságos állapotokat, de ami ennél súlyosabb, jelentősen lerontja az igazságszolgáltatás hatékonyságát, eredményességét és az iránta tanúsítható társadalmi bizalmat is.

■ JEGYZETEK

1. Sári János: Alapjogok. II. Osiris Kiadó, Bp., 2001. 82.
2. Megjelent Románia Hivatalos Közlönyében, 176 (XX. évfolyam 11. sz. 2008. február 11.
3. Tanulmányunk azonban csak a fogvatartottak helyzetére, alapvető jogaik érvényesíthetőségére, azok legitim korlátozására és ezzel összefüggésben általában a jelenlegi börtönállapotok felvázolására szorítkozik.
4. A „habeas corpus” lényege: a szabadságtól őrizetbe vétel vagy letartóztatás folytán megfosztott személy „testének” bíróság elé állítása. A bíróság vagy jóváhagyja a szabadságelvonást, vagy pedig elrendeli a személy szabadon bocsátását. A bírói ítélet nélkül, de a bíróság jóváhagyásával a nyomozás érdekében fogva tartott személy fogva tartása sem tarthat korlátlan ideig. A személynek joga van, hogy fova tartásának jogszerűségét a bíróság rendszeresen felülvizsgálja. Bán Tamás: A tisztességes eljárás és annak egyik fontos vonása: az ártatlanság vélelme. In: Személyi szabadság és tisztességes eljárás. Bp., 1999. INDOK, 118.
5. Romániában 41 börtön van: 32 rendes börtön, 6 kórházbörtön, 2 fiatalkorúak börtöne, 1 női börtön, valamint 3 átnevelő központ. www.anp.ro
6. Bővebben Gabriel Silviu Barbi – Alexandru Șerban: Drept execuțional penal. Ediția 2. Editura C.H. Beck, Buc., 2008. 179–194., 210–241.
7. Comisia pentru drepturile omului, culte și problemele minorităților naționale. Raport, situația respectării drepturilor omului în penitenciarele din România.
8. Bővebben: Administrația Națională a Penitenciarelor. Bilanț 2008.

■ IRODALOM:

- Bilanț 2008. Administrația Națională a Penitenciarelor.
Barbu, Gabriel Silviu – Șerban, Alexandru: Drept execuțional penal. Ediția 2. Ed. C.H. Beck, Buk., 2008.
Florian, Gheorghe: Psihologia penitenciară. Ed. Oscar Print, Buk., 2002.
Oancea, I.: Drept execuțional penal. Ed. All Educațional, Buk., 1998.
Sári János: Alapjogok. Alkotmánytan. II. Osiris Kiadó, Bp., 2000.
Zidaru, P.: Drept execuțional penal. Ed. All Beck, Buk., 2001.